

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft het College voor Examens (CvE) op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet CvE de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.
- 3 De gecommitteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Examens.

De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.

- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
  - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;

- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 51 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Star Trek

1 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg welk standpunt in het nature-nurture debat bij de Vulcans te herkennen is: het nurture standpunt 1
- een uitleg van het nature-nurture debat: aangeboren versus aangeleerd 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In de inleiding is ten aanzien van de Vulcans de nurture positie te herkennen: zij gaan ervan uit dat emoties te onderdrukken zijn met behulp van een rationele discipline. Deze discipline is aangeleerd en niet aangeboren 1
- Het nature-nurture debat kent twee posities: a) de positie dat ons gedrag wordt bepaald door onze aangeboren kwaliteiten: de nature positie, b) de positie dat ons gedrag juist wordt bepaald door onze aangeleerde kwaliteiten: de nurture positie 1

2 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie dat de Vulcans volgens Seneca op de juiste manier met woede omgaan: volledige en directe afwijzing van emoties 1
- aan de hand van de gevolgen die woede volgens Seneca kan hebben: (algehele) vernietiging 1
- een uitleg dat woede volgens Seneca sterker is dan de menselijke rede 1
- een uitleg dat woede volgens Seneca niet tot de menselijke natuur behoort: woede is tijdelijke waanzin 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ja, want volgens Seneca is het het beste om de eerste prikkel van woede af te wijzen en tegen de kiemen van de woede zelf te strijden. Waar emotie is binnengekomen en rechten heeft verworven is immers geen rede meer te vinden. Met het afwijzen en onderdrukken van woede met behulp van de rede zou Seneca dus instemmen 1
- Het verlies van de rede door het toelaten van woede resulteert in allerlei vormen van vernietiging, zoals bij moord en doodslag en de ondergang van gehele volken 1
- Woede is volgens Seneca sterker dan de rede en laat zich niet beperken of intomen. Als woede wordt toegelaten tot de rede dan neemt deze de rede in bezit en wordt onbeheersbaar 1
- Woede is het verlangen naar het voltrekken van straf. Maar van nature streeft de mens niet naar bestraffing en dus is woede niet in overeenstemming met de natuur: woede is tijdelijke waanzin 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

3 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie die aantoont of emoties als woede en verdriet waar of onwaar kunnen zijn 1
- een uitleg hoe Nussbaum emoties in verband brengt met waarheid en/of redelijkheid: emoties zijn oordelen 1
- een uitleg hoe Nussbaum zich daarin onderscheidt van de stoïcijnse filosofie van Seneca: het accepteren van het oordeel van de emotie is niet per se een vrijwillige handeling 1
- een voorbeeld waaruit blijkt waarin Nussbaum zich onderscheidt van de stoïcijnse filosofie van Seneca 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik vind dat emoties van overtuigingen moeten worden gescheiden en niet met waarheid en redelijkheid in verband moeten worden gebracht. Met overtuigingen proberen we onze geesteshouding namelijk aan te passen aan de wereld terwijl we met emoties juist proberen de wereld aan te passen aan onze geesteshouding. Emoties als woede en verdriet kunnen daarmee dus niet waar of onwaar zijn 1
- Volgens Nussbaum zijn emoties oordelen, wat impliceert dat emoties net als andere oordelen en overtuigingen waar of onwaar kunnen zijn, redelijk of onredelijk. Een emotie zegt in feite dat zijn eigen oordelen waar zijn 1
- Ook volgens de stoïcijnse opvatting zijn emoties oordelen, waarbij een oordeel het vrijwillig aanvaarden van een bepaalde voorstelling van zaken is. Maar volgens Nussbaum moeten we 'aanvaarding' breder opvatten: gewoonte, gehechtheid of het gewicht van gebeurtenissen leiden ook vaak tot aanvaarding van de voorstelling 1
- Zo hebben bijvoorbeeld jonge kinderen en dieren ook emoties, terwijl ze het vermogen missen om een voorstelling van zaken te weigeren of te aanvaarden. Van vrijwillige aanvaarding van een bepaalde voorstelling van zaken kan dus geen sprake zijn 1

Opmerking

Een argumentatie waarin het standpunt wordt ingenomen dat emoties als woede en verdriet wél waar of onwaar kunnen zijn kan, mits goed beargumenteerd, ook goed worden gerekend.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

4 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie dat de filosofische positie van Spinoza als middenpositie kan worden gezien tussen die van Seneca en Nussbaum: beheersing middels de rede (Seneca) maar behorend tot de menselijke natuur (Nussbaum) 1
- de definitie van hartstochten volgens Spinoza: aandoeningen van het lichaam 1
- de oorsprong van hartstochten volgens Spinoza: begeerte 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Seneca moeten we onze emoties volledig beheersen door middel van de rede en zeker in geval van woede, de emotie volledig afwijzen. Woede behoort dan ook niet tot de menselijke natuur. Volgens Nussbaum zijn emoties onontbeerlijk voor het leiden van een menswaardig leven en is volledige beheersing onwenselijk en onmogelijk. Volgens Spinoza behoren emoties wel degelijk tot onze menselijke natuur, maar zijn emoties vooral vergissingen die moeten worden gecorrigeerd door hogere en adequatere vormen van kennis te ontwikkelen aan de hand van de rede. In die zin staat de filosofie van Spinoza tussen die van Seneca en Nussbaum in 1
- Hartstochten zijn aandoeningen van het lichaam die het handelend vermogen van het lichaam vergroten, verkleinen, ondersteunen of remmen, en zo ook de ideeën van deze aandoeningen. Daarbij kan de geest grote veranderingen ondergaan en meer of minder volmaakt worden 1
- Volgens Spinoza is begeerte de oorsprong van de hartstochten. Begeerte is de veranderlijke streving en wilsuiting waardoor de mens op verschillende wijzen wordt meegesleurd zonder te weten waarheen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

5 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg of de Vulcans volgens de filosofie van Spinoza op de juiste manier met woede omgaan: nee, emoties behoren tot onze natuur en moeten niet zomaar worden genegeerd 1
- aan de hand van de argumentatie van Spinoza hoe het mogelijk is om onder leiding van de rede haat en woede te corrigeren of voorkomen: ontwikkelen van hogere en adequatere vormen van kennis 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens de filosofie van Spinoza gaan de Vulcans niet op de juiste wijze met emoties om. Emoties behoren volgens Spinoza namelijk tot de menselijke natuur en het is daarom niet goed om de emoties af te wijzen of zomaar te negeren 1
- We moeten volgens Spinoza proberen om de vergissingen, die emoties volgens hem zijn, te overwinnen door hogere en adequatere vormen van kennis (rationele en wetenschappelijke kennis) te ontwikkelen. Zo kunnen we de dwalingen die op het laagste niveau ontstaan, zoals haat en woede, corrigeren of voorkomen. Wie onder leiding van de rede leeft, zal dan zoveel mogelijk haat en woede met liefde en edelmoedigheid proberen te vergelden 1

6 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het onderscheid dat in de existentialistische filosofie wordt gemaakt tussen angst en vrees: angst is onbestemd en vrees is gericht op een object 1
- aan de hand van de opvatting over angst van Heidegger: sterfelijkheid 1
- en aan de hand van de opvatting over angst van Sartre: vrijheid 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Existentialistische filosofen spreken over angst die gegeven is met ons mens-zijn. Angst in deze zin is niet een acute emotie die gericht is op een specifiek, concreet object, maar eerder een stemming of een toestand waarin de mens zich bevindt. Angst moet worden onderscheiden van vrees. In tegenstelling tot angst is vrees namelijk wél betrokken op een object 1
- Volgens Heidegger hoort angst bij ons eigen mens-zijn: wij leven altijd met de dood voor ogen ('sein zum Tode'). De dood is onvermijdelijk en doodsangst, de angst voor het Niets, is een grondstemming van de mens 1
- Volgens Sartre is angst vooral verbonden met vrijheid, met de grote hoeveelheid mogelijkheden die we hebben om ons leven in te richten. De mens is veroordeeld tot vrijheid: vrijheid dwingt tot het maken van keuzes, en dat maakt ons angstig 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

7 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het verschil tussen hoe Walton en hoe Lamarque de paradox van de fictionele emoties oplossen: volgens Walton is er bij fictie geen sprake van echte emoties en volgens Lamarque wel 1
- een weergave van twee punten van kritiek op Walton en Lamarque: (per juiste weergave van een punt van kritiek 1 scorepunt toekennen) 2
  - het onderscheid tussen fictie en werkelijkheid is irrelevant
  - voor zover dit onderscheid toch wordt gebruikt, is het bij fictie juist makkelijker om emoties toe te laten dan in de werkelijkheid.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Walton weten we dat films en boeken ons een fictieve wereld voor ogen stellen en om die reden zijn de emoties die we ervaren ook geen echte emoties, maar pseudogevoelens. Volgens Lamarque kunnen we wél echte emoties hebben bij films of boeken, zelfs als we weten dat de werelden die deze werken presenteren producten van de verbeelding van hun makers zijn. Wat niet echt bestaat kan wel degelijk emoties losmaken 1
- Als kritiek kan worden gegeven, zoals De Martelaere bijvoorbeeld doet, dat het onderscheid tussen fictie en werkelijkheid niet relevant is als we het hebben over de emoties die we ervaren bij een boek of film 1
- Ten tweede kan worden beargumenteerd dat het juist in het echte leven moeilijker is om emoties volledig toe te laten dan wanneer we naar een film kijken of een boek lezen. Films en romans stellen ons in staat om de emoties die we normaal gesproken op een afstand houden toch toe te laten. Sommige mensen voelen vooral betrokkenheid als ze weten dat iets werkelijk het geval is en voelen die betrokkenheid afnemen als ze beseffen dat ze met fictie te maken hebben. Bij anderen wordt de betrokkenheid geactiveerd als ze een levensechte, belangrijke gebeurtenis voor ogen krijgen, of dat nu een product van de werkelijkheid is of van de verbeelding 1

Opmerking

Een andere weergave van de twee punten van kritiek op Walton en Lamarque kan, mits filosofisch relevant, ook goed worden gerekend.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

8 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie voor de omgang met emoties volgens de Vulcans dan wel volgens die van de Romulans 1
- een opzet voor een redevoering met betrekking tot de argumentatie volgens de driedeling van Quintilianus en Aristoteles: (per deel van de redevoering met juist middel en argumentatie 1 scorepunt toekennen) 3
  - ethos in de inleiding
  - logos in het middenstuk
  - pathos in het slotwoord

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik wil pleiten voor een omgang met emoties zoals die van de Vulcans, hoewel ik dit niet de best mogelijke omgang met emoties vind. De Vulcans onderdrukken hun emoties namelijk middels een rationele discipline, en dit lukt niet helemaal. Toch zorgt de nadruk op logica en rationaliteit ervoor dat de Vulcans een vredelievend en intelligent volk zijn geworden. Dat is in ieder geval beter dan het resultaat van de omgang met emoties van de Romulans. Zij zijn weliswaar een gepassioneerd volk, maar dat betekent in hun geval ook dat ze erg gewelddadig en oorlogszuchtig zijn. Ik vind het beter om negatieve emoties te bestrijden dan om positieve emoties te behouden ten koste van geweld en oorlogen 1
- In een opzet voor een redevoering volgens de driedeling van Quintilianus en Aristoteles zal ik: (per deel van de redevoering met juist middel en argumentatie 1 scorepunt toekennen) 3
  - In de inleiding de betrouwbaarheid van mijn karakter aantonen door het presenteren van een waardige, bezonnen emotionele toestand. Een toestand waarvan ik zal beargumenteren dat die past bij de Vulcans. Het middel dat wordt ingezet is de ethos.
  - In het middenstuk zal ik met deugdelijke argumenten komen en op rationele en logische wijze redenen aandragen voor mijn standpunt dat de Vulcans, in tegenstelling tot de Romulans, op een goede manier omgaan met hun emoties. De argumentatie zal ook verlopen op de wijze die de Vulcans voorstaan, namelijk rationeel en logisch. Dit middel heet dan ook de logos.
  - In het slotwoord zal ik heftige en acute emoties inzetten om het publiek te bespelen en te overtuigen van de onwenselijkheid van de omgang met emoties van de Romulans. Ik zal daarin proberen voor het publiek invoelbaar te maken dat woede onbeheersbaar is en makkelijk leidt tot onwenselijk geweld. Dit zal ik doen door zelf de emotie woede in te zetten en die ook bij het publiek los te maken. Dit middel heeft de naam pathos.

Opmerking

Een juiste argumentatie voor de omgang met emoties van de Romulans, met bijbehorende opzet, kan ook goed gerekend worden.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 2 Het geval Phineas Gage

---

9 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg hoe vanuit de fysiologische benadering van emoties het veranderde gedrag kan worden verklaard: de lichamelijke van de hersenschade kan tot een emotionele stoornis leiden 1
- een uitleg van de fysiologische benadering van emoties van James: lichamelijke als kern van de emotie 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Door het ongeluk zijn de hersenen van Gage beschadigd en is hij niet meer in staat om emotioneel en evenwichtig te reageren. De oorzaak daarvan ligt in een fysiologisch, lichamenlijk, gegeven. De voorwaarden voor het hebben van een lichamenlijk gevoel, zo essentieel voor een emotie, zijn verstoord door de hersenbeschadiging 1
- Volgens James zit de kern van emoties in een lichamenlijk gevoel. Zonder die lichamenlijke is er geen sprake van emotie. De lichamenlijke reactie gaat vooraf aan de waarneming of bewustwording van de emotie 1

10 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argument vóór de stelling dat het geval Phineas Gage de cognitivistische benadering van emoties ondersteunt 1
- een argument tégen de stelling dat het geval Phineas Gage de cognitivistische benadering van emoties ondersteunt 1
- een uitleg van de cognitivistische benadering van emoties: overtuigingen als kern van de emotie 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Phineas Gage is niet meer in staat om zijn emotionele huishouding te ordenen omdat hij een hersenbeschadiging heeft opgelopen. Daardoor kan hij zijn emoties niet meer onder controle houden met behulp van zijn verstand. Dit laat zien hoe essentieel het verstand is om emoties te reguleren en hoe verstrengeld emoties en verstand zijn. In dit opzicht behelst de casus dus een argument voor het cognitivisme 1
- Volgens de cognitivisten is lichamelijke niet essentieel voor een emotie, we kunnen immers ook boos zijn zonder directe lichamelijke aspecten daarvan. Maar in de casus zien we duidelijk dat de emotionele huishouding van Gage is verstoord door een hersenbeschadiging. Kennelijk is lichamelijke essentieel voor het kunnen hebben van een emotie. In dit opzicht vormt de casus dus een argument tegen het cognitivisme 1
- In het cognitivisme wordt ervan uit gegaan dat de kern van een emotie redelijk is. Emoties heb je niet zomaar, er ligt altijd een overtuiging aan ten grondslag 1

11 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- de opvattingen van Nussbaum over een volwaardig menselijk leven: situaties op waarde kunnen schatten / goede relaties met medemensen onderhouden 1
- een argumentatie dat vanuit de opvattingen van Nussbaum, in het geval van Gage, niet kan worden gesproken van een volwaardig leven 1
- een uitleg van wat Nussbaum verstaat onder de evaluatieve lading van emoties: emoties zijn verbonden met waardeoordelen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Nussbaum is er sprake van een volwaardig menselijk leven als mensen in staat zijn om situaties waarin ze terecht komen op waarde te schatten. Daardoor is het pas mogelijk om goede relaties met medemensen aan te gaan 1
- Door zijn hersenbeschadiging lukt het Gage niet meer om situaties op waarde te schatten en daarmee goede relaties met medemensen aan te gaan. Mensen blijven zelfs uit zijn buurt. Door de beschadiging is de emotionele huishouding van Gage kennelijk niet meer op orde. Vanuit de opvattingen van Nussbaum gezien is daarmee het leiden van een menswaardig leven onmogelijk 1
- Onder de evaluatieve lading van emoties verstaat Nussbaum dat emoties altijd verbonden zijn met waardeoordelen waardoor we in staat zijn om situaties met medemensen goed in te schatten 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

12 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de vijf andere basisemoties die Descartes onderscheidt: vreugde, droefheid, liefde, haat en verwondering 1
- een uitleg welke van deze emoties een bijzondere plaats inneemt en waarom: verwondering, deze is op kennis en op de geest betrokken 1
- een argumentatie in hoeverre Descartes een aanhanger genoemd kan worden van de fysiologische emotietheorie: lichamelijke emotie 1
- een argumentatie in hoeverre Descartes een aanhanger genoemd kan worden van de cognitivistische emotietheorie: geestelijke emotie 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Descartes onderscheidt naast begeerte de volgende basisemoties: liefde, haat, vreugde, droefheid en verwondering 1
- Verwondering neemt daarbij een bijzondere plaats in omdat deze emotie vooral met kennis te maken heeft en op de geest betrokken is. Dat geldt niet voor de andere vijf basisemoties 1
- Liefde, haat, vreugde, droefheid en begeerte zijn volgens Descartes lichamelijke emoties en gaan gepaard met veranderingen in het hart en het bloed. Bij liefde en haat bijvoorbeeld gaat de polsslag omhoog en bij andere emoties spelen hart, bloed en de maag weer een belangrijke rol. In dit opzicht kan Descartes een aanhanger van de fysiologische emotietheorie worden genoemd 1
- Zoals gezegd heeft verwondering volgens Descartes niets met het lichaam van doen, maar alleen met de geest. Als je alleen uit gaat van verwondering als emotie, dan zou je Descartes een cognitivist kunnen noemen 1

Opmerking

Wanneer de vijf andere basisemoties die Descartes onderscheidt niet allemaal worden genoemd, dan geen scorepunt toekennen.

13 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie dat Descartes, ondanks zijn fysiologische benadering, een dualist genoemd kan worden: onderscheid tussen verwondering als emotie van de geest en de overige emoties als emoties van het lichaam 1
- een argument uit tekst 2 van Damasio 1
- een argument uit tekst 3 van Descartes 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Descartes kan op grond van zijn denken over emoties, ondanks zijn fysiologische benadering van begeerte, een dualist genoemd worden. Hij maakt immers een onderscheid tussen verwondering als zuivere emotie van de geest die op kennis betrokken is en de andere vijf basisemoties, waaronder de begeerte, die op het lichaam betrokken zijn 1
- Dit sluit aan bij een argument in tekst 2 van Damasio waarin wordt gesteld dat bij Descartes het vermogen om te redeneren onafhankelijk van het lichaam kan bestaan. Verwondering heeft bij Descartes immers ook te maken met kennis en redeneren en is daarmee onafhankelijk van het lichaam 1
- In tekst 3 beschrijft Descartes de begeerte weliswaar als zuiver lichamelijk proces: bij begeerte is sprake van heftige bewegingen van het hart, waardoor hersenen en spieren van meer zuurstof worden voorzien. Maar dit betreft dan ook een emotie die op het lichaam is betrokken. Dit doet niets af aan het feit dat verwondering als emotie op de geest is betrokken 1

14 maximumscore 5

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een ontkenning van de mogelijkheid om medelijden te hebben met Phineas Gage vanuit de opvattingen van Aristoteles: ontbreken van het element 'nabijheid' 1
- een argumentatie naar aanleiding van een correcte toepassing op het geval Phineas Gage van de vier aspecten van medelijden die Aristoteles onderscheidt: onheil, onschuld, kwetsbaarheid en nabijheid (per correcte toepassing van een juist aspect van medelijden 1 scorepunt toekennen) 4

voorbeeld van een goed antwoord:

- Strikt genomen kan ik volgens Aristoteles geen medelijden hebben met Gage, omdat één van de vier aspecten die Aristoteles noemt niet voor komt, namelijk het vierde aspect: de nabijheid van het onheil 1
- Bij medelijden moeten volgens Aristoteles vier aspecten in het geding zijn: er is onheil in het spel (1); de persoon die lijdt is zelf niet schuldig aan wat hem overkomt (2); het onheil had ook jezelf kunnen treffen (3); het onheil speelt zich in de buurt af (4) 4
  - In het geval van Gage is er zeker onheil in het spel: zijn ongeluk.
  - Hoewel Gage werd afgeleid of zich liet afleiden, kun je niet zeggen dat hij schuldig is aan wat hem is overkomen.
  - Het is voorstelbaar dat iets dergelijks als wat Gage is overkomen, ook mijzelf kan treffen.
  - Het onheil speelt zich niet in de buurt af, zowel niet qua tijd als qua plaats.

Vraag	Antwoord	Scores
15	maximumscore 2	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg waarom volgens Nietzsche het hebben van medelijden met iemand als Phineas Gage alleen is weggelegd voor mensen met een slavenmoraal 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg van wat het verschil is tussen de slavenmoraal en de herenmoraal: de (slaven)moraal van zwakken die een onaangenaam gevoel willen kwijtraken tegenover de (heren)moraal van mensen die uitgaan van hun eigen kracht 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Het hebben van medelijden met mensen zoals Phineas Gage zou volgens Nietzsche getuigen van een overspannen fantasie. Je verzint dat Gage zich ellendig voelt of last heeft van zijn handicap. Om dat onaangename gevoel kwijt te raken toon je medelijden. Christenen hebben zo'n moraal van de zwakken ontwikkeld: zij hebben deugden als naastenliefde en medelijden in het leven geroepen om het op te nemen tegen mensen die van nature krachtig zijn. Die moraal noemt Nietzsche een slavenmoraal 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Een slavenmoraal is dus een moraal van de zwakken, van mensen die proberen een onaangenaam gevoel kwijt te raken. Mensen die uitgaan van hun eigen natuurlijke kracht en geen verkeerde fantasieën ontwikkelen op basis van angst, hebben een herenmoraal 	1
16	maximumscore 4	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg van waarom volgens Nietzsche medelijden egoïstisch is: medelijden komt voort uit het willen kwijtraken van een onaangenaam schuldgevoel dat ontstaat bij het zien van het leed van anderen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een toepasselijk en concreet hedendaags voorbeeld 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een argumentatie in hoeverre de kandidaat het eens is met Aristoteles 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een argumentatie in hoeverre de kandidaat het eens is met Nietzsche 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Medelijden is volgens Nietzsche egoïstisch omdat het een onaangenaam gevoel is dat ontstaat als iemand anders pijn heeft. Ook de medelijdende voelt pijn bij de aanblik van de ander. Om dat gevoel van de eigen pijn kwijt te raken, toont de medelijder medelijden. Dat is in wezen egoïstisch 1
- Ik voel het meest voor de opvatting van Aristoteles. In een goede samenleving zijn mensen op elkaar betrokken en geven ze om elkaar. Die betrokkenheid ontstaat doordat mensen zich in elkaar verplaatsen wanneer er onheil is of er een ramp plaatsvindt 1
- Ik ben het niet eens met Nietzsche dat mensen altijd medelijden hebben vanuit een schuldgevoel. Door anderen te helpen met geld of met concrete hulp toon je eerder medemenselijkheid dan een schuldgevoel. Met het feit dat je elkaar helpt of medelijden toont, is niets mis en het kan niet worden afgedaan als egoïstisch 1
- Bijvoorbeeld als er een aardbeving heeft plaatsgevonden in een bepaald deel van het land (zoals in januari 2010 in Haïti) en jij (als Haïtiaan) bent zelf buiten schot gebleven. In dat geval is het een kwestie van inleving en medemenselijkheid die maakt dat je je landgenoten gaat helpen. Het had jou immers ook kunnen overkomen en het is bovendien duidelijk dat het onheil niet in verband gebracht kan worden met de verantwoordelijkheid of schuld van je landgenoten 1

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per school in het programma WOLF. Zend de gegevens uiterlijk op 22 juni naar Cito.

6 Bronvermeldingen

---

tekst 1&2	bron: A.R. Damasio, De vergissing van Descartes, Gevoel, verstand en het menselijk brein, Amsterdam, 1995
tekst 3	bron: R. Descartes, De passies van de ziel, Groningen, 2008